

РОЗДІЛ 4 ПОРІВНЯЛЬНЕ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

УДК 81'373:81'373.421

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.26.2.26>

СПЕЦИФІКА ПРОЦЕСІВ ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ ТА АВТОХТОНІЗАЦІЇ В ЛЕКСИЦІ (на матеріалі синонімічного ряду “*restaurant*”)

SPECIFICS OF INTERNATIONALIZATION AND AUTOCHTHONIZATION PROCESSES IN LEXICON (based on the material of the synonym chain “*restaurant*”)

Гречухіна І.Д.,

*orcid.org/0000-0002-2783-3796*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов
Університету імені Альфреда Нобеля

Полішко Н.Є.,

*orcid.org/0000-0002-6254-5511*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов
Університету імені Альфреда Нобеля

Грицкевич П.С.,

*orcid.org/0000-0003-3887-4187*викладач кафедри іноземних мов
Університету імені Альфреда Нобеля

Статтю присвячено вивченню особливостей інтернаціоналізації та автохтонізації в межах синонімічного ряду “*restaurant*”. На матеріалі англійської мови як глобальної було складено синонімічний ряд “*restaurant*”, до якого увійшли слова, зазначені як синоніми щонайменше в двох авторитетних тезаурусах. Слова зазначеного синонімічного ряду проаналізовано з точки зору їх репрезентації в глобальній та субглобальних мовах за класифікацією Ш. Ронена, а також в основних групах світових мов (європейських, азійських, близькосхідних, африканських та австронезійських). Складено рейтинг поширеності зазначених синонімів у цих мовах. Визначено мови, в яких інтернаціоналізація відбувається найбільш активно: хорватська, корсиканська, македонська, норвезька, сербська (європейські мови); іврит і перська (близькосхідні мови); африкаанс (африканські мови); бенгальська і гінді (азійські мови); себуанська (австронезійські мови).

Досліджений матеріал свідчить, що проаналізовані синоніми ряду “*restaurant*” належать до міжнародного лексичного фонду. Більшість з них є глобалізмами, а решта – інтернаціоналізмами, які різняться за ступенем поширеності у мовах світу. Найбільш поширеними елементами синонімічного ряду в усіх групах мов виявилися іменники *pizzeria*, *bar*, *bistro*.

В публікації зазначається, що тенденція до автохтонізації активно проявляється в наявності національних слів, вживаних у значеннях, які передають синоніми-інтернаціоналізми, а також у паралельному використанні інтернаціональної та автохтонної лексики. У статті проаналізовано тенденцію до автохтонізації означених синонімів з точки зору їх адаптації в межах графічної, фонетичної, морфологічної та словотворчої норми. Виявлено основні шляхи потрапляння інтернаціоналізмів до мови-реципієнта: графічна і орфографічна адаптація, а також адаптація у вигляді трансфонемизації і транслітерації.

Ключові слова: синонімічний ряд, інтернаціоналізми, глобалізми, глобальна мова, субглобальні мови, автохтонізація, адаптація.

The article is devoted to the study of the peculiarities of internationalization and autochthonization within the synonym chain “*restaurant*”. This synonym chain is compiled on the base of the English language as a global language, and includes words listed as synonyms in at least two reliable thesauruses. The words of the specified synonym chain are analyzed from the point of view of their representation in global and sub-global languages according to Sh. Ronen's classification, as well as in the main groups of world languages (European, Asian, Middle Eastern, African, and Austronesian). The prevalence rankings of the synonyms in these languages are estimated. According to the research the languages with the most active internationalization processes include: Croatian, Corsican, Macedonian, Norwegian, Serbian (European languages); Hebrew and Persian (Middle Eastern languages); Afrikaans (African languages); Bengali and Hindi (Asian languages); Cebuano (Austronesian languages).

The researched material shows that the analyzed synonyms of the “*restaurant*” chain belong to the international lexical fund. Most of them are globalisms, and the rest are internationalisms, which differ in the degree of prevalence in the languages of the world. The nouns *pizzeria*, *bar*, *bistro* turned out to be the most frequent elements of the synonymous chain in all groups of languages.

The article specifies that the tendency to autochthonization is actively manifested in the existence of national words used in meanings that are conveyed by synonyms-internationalisms, as well as in the parallel use of international and autochthonous vocabulary. The article analyzes the tendency to autochthonization of the defined synonyms from the point of view of their adaptation within the graphic, phonetic, morphological and word-forming norms. The main ways of getting internationalisms into the recipient language are identified: graphic and orthographic adaptation, as well as adaptation in the form of transphonemization and transliteration.

Key words: synonym chain, internationalisms, globalisms, global language, sub-global languages, autochthonization, adaptation.

Постановка проблеми, її зв'язок з важливими науково-практичними завданнями. Словниковий склад кожної мови знаходиться у постійному русі впродовж століть. Суспільство розвивається в усіх сферах життя, і лексична система зазнає змін, що відображають об'єктивний процес суспільного-культурного розвитку. Мови адаптуються до нових обставин і потреб суспільства завдяки інноваціям в лексиці, серед яких важливе місце займають запозичення з інших мов. Автори сучасних лінгвістичних досліджень зазвичай диференціюють запозичення та інтернаціоналізми [2]. Інтернаціоналізм – це міжмовна синхронічна категорія лексичних одиниць, схожих в графічному (за умови однакового алфавіту), фонетичному і, як правило, семантичному відношеннях та зафіксованих щонайменше у трьох неспоріднених мовах [1]. Семантика даних слів може співпадати повністю або частково через те, що в процесі свого розвитку слова неминуче отримують нові значення. Безпрецедентний за темпами та масштабами сучасний процес глобалізації в економічній, технологічній, культурній та навіть побутовій сферах призвів до інтернаціоналізації словникового складу практично всіх сучасних мов. Загальноновизнаним фактом у світовому мовознавстві є безперечний статус англійської мови як найважливішого постачальника нових слів в інші мови.

Тенденція до інтернаціоналізації лексики мов світу спричиняє формування міжнародного лексичного фонду, але в протизв'язку інтернаціоналізаційній тенденції в багатьох мовах по-різному спостерігається націоналізація (автохтонізація), тобто утворення нових слів на базі національних елементів та адаптації інтернаціоналізмів до особливостей національних мов. Вивчення інтернаціоналізації слів та процесів їх автохтонізації важливі не лише як показник культурної відкритості і активності суспільства, але і як індикатор реакції національної мови на приплив іншомовних ресурсів та дії її захисних механізмів [3]. Дослідження співвідношення цих тенденцій в мовах світу на матеріалі лексики різних мов знаходиться у руслі інтересів сучасної лінгвістики, що свідчать про **актуальність і новизну розвідки.**

Крім того, процес інтернаціоналізації та автохтонізації лексики набуває особливого значення у стосунку до його функціонування в сфері індустрії гостинності і туризму. Аналіз синонімічного ряду (СР) в межах лексико-тематичної групи "restaurant" дозволить виявити особливості застосування лексем в різних географічних ареалах, а особливо тих, що являють собою наявний або потенційний туристичний інтерес. Публікація виконана в рамках наукової теми, затвердженої кафедрою іноземних мов Університету імені Альфреда Нобеля «Іншомовна підготовка фахівців до професійної взаємодії: філологічний та педагогічний аспекти», а також в межах конкретного дослідницького напрямку «Сучасні методи та прийоми іншомовної підготовки фахівців з туризму та індустрії гостинності».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Протягом всього розвитку мовознавства міжмовні стосунки, в тому числі в лексиці, були фокусом уваги дослідників (У. Вайнрайх, А. Мартіне, Е. Хауген та ін.). Вивчення інтернаціональної лексики на рубежі XIX – XX століття започаткували А. Мейє, Е. Рихтер, О. Єсперсен і плідно продовжили В. Гавранек, В.В. Акуленко, Н.Б. Мечківська, В. Пулчині.

Їхні ідеї в нових умовах посилення інтернаціоналізації соціально-економічних процесів, науково-технічного прогресу, зростання міжнародного наукового і культурного обміну та зміцнення особистих зв'язків між носіями різних мов завдяки туристичному буму та можливостям Інтернету вивчали Й. Їрачек, Є.А. Карпіловська, Й. Мравінацова, А. Мартинкова, Є.Й. Єсенова [5].

В умовах інтеграційних процесів світової спільноти лінгвістична значимість інтернаціоналізмів у міжнародному спілкуванні та взаємодії поступово зростала, і наразі спостерігається тенденція до зближення лексичного складу різних мов. Питанню визначення особливостей функціонування інтернаціоналізмів як омологічної лексики зі схожою морфемною структурою і близькими за семантикою як у близько так і у далеко споріднених мовах присвячено аналіз Л. Д. Фенюк [6].

Упродовж двох останніх десятиліть лінгвісти оперують терміном «глобалізм» на позначання класу понять, які пов'язані з загальними глобалізаційними процесами в світі [9].

Глобалізми – це слова, які схожі у фонетичному та/або графічному відношенні та співпадають (повністю або частково) у глобальній та субглобальних мовах. Глобальна мова сучасного світу – англійська, а склад субглобальних мов було з'ясовано в 2014 році, коли інтернаціональна група вчених на чолі з Ш. Роненом запропонувала новий метод оцінки глобальної значимості міжнародних мов. За результатами їхнього дослідження глобальна мапа впливу мов має ієрархічну структуру і центральний вузол комунікації (англійська мова), оточений вузлами другого порядку: німецькою, іспанською, російською та португальською мовами, які на даному етапі є субглобальними [14].

Отже глобалізми – це окремий клас в шарі інтернаціональної лексики, який вживається у глобальному масштабі та не зводиться до термінології, а містить загальноживані слова. Інтернаціоналізми та глобалізми уніфікують найменування багатьох міжнародних реалій і значною мірою полегшують міжнародну комунікацію. Однак не всі мови однаково відкриті процесу інтернаціоналізації, що пояснюється різними причинами, як суто лінгвістичними, так і суспільно-політичними та культурологічними.

Тенденція до автохтонізації останнім часом привертає все більшу увагу дослідників, які розуміють її як (1) боротьбу за збереження самобутності рідної мови та відстоювання «національного Я» (Є.А.Карпіловська); (2) відштовхування від мови країни – колишнього колонізатора або пригнобача (О.В. Бабакова). Ця тенденція реалізується шляхом утворення нових слів за допомогою національних морфем, вживання вже існуючих слів в нових значеннях (неосемантизація) (А.Мартинкова), а також кодифікування застарілих, рідковживаних або вузькорегіональних слів, вважаючи, що в них закодовано генетичний код нації (Мельник О.М.).

Незважаючи на те, що інтернаціоналізація та автохтонізація – різнонаправлені процеси, дослідники висловлюють думку, що вони не протистоять один одному, а взаємодіють досить складним чином (М. Парзулова).

Постановка завдання. Метою статті є аналіз синонімічного ряду “*restaurant*” у мовах світу з метою виявлення в його складі інтернаціоналізмів та глобалізмів, особливостей розповсюдження в різних географічних ареалах та окремих мовах.

Вибір цієї групи слів у якості об'єкту дослідження пов'язаний з тим, що вона передає універсальнонепоняттясвітовоїцивілізації,репрезентована в кожній окремій мові для вербалізації важливих реалій повсякденного життя і має безпосередній

стосунок до процесу фахового навчання спеціалістів у сфері туризму та індустрії гостинності.

Виклад основного матеріалу. Слово “*restaurant*” є відносно новим: воно було утворено в 1765 році мешканцем Парижу Ж. Буланже, у закладі якого готували і подавали супи. Проте ресторанный бізнес має довгу історію. Він зародився ще в античності, хоча перший заклад громадського харчування, який можна порівняти з сучасними ресторанами, виник в Китаї в роки правління династії Тан (608 – 906 р.р.).

Зараз ресторан є складовою індустрії гостинності, одним із сегментів економіки, який швидко розвивається. Постійне зростання кількості ресторанів у світі зумовлено двома основними причинами: 1) відвідування ресторанів перетворилося із нечастої події під час дозвілля на типову рису повсякденного життя; 2) стабільне споживання ресторанных послуг стимулюється розвитком масового туризму і частими діловими подорожами.

Зараз існує велика кількість видів ресторанів, кожний з яких позначається спеціальним словом. Семантичне розмежування між цими словами не завжди чітке, але всі вони мають інтегральну сему, яка складається із таких компонентів: 1) підприємство; 2) виробництво кулінарної продукції; 3) реалізація/споживання такої продукції.

Таким чином, до синонімічного ряду “*restaurant*” входять слова із зазначеної інтегральною семою.

Дослідження проводиться на матеріалі англійської лексики, що входить до складу синонімічного ряду “*restaurant*”. Джерелом добору слів були авторитетні синонімічні словники англійської мови [7; 8; 12; 13; 15]. Кожен із словників містить декілька десятків синонімів. Слова із специфічним, спеціальним значенням (*joint, dive, doughnut shop*), або суто британські (*greasy spoon*) чи головним типом американські (*diner*) не бралися до уваги. З решти слів були відібрані синоніми, які вживаються щонайменше у двох тезаурусах.

Таким чином було складено синонімічний ряд “*restaurant*”, на основі якого проведено дослідження. В дужках зазначено кількість словників, в яких вони наведені: *restaurant* (5), *café* (5), *cafeteria* (4), *pizzeria* (4), *canteen* (3), *tavern* (3), *bistro* (2), *bar* (2), *pub* (2).

У точному значенні терміну ця група слів є не синонімічним рядом (далі СР), а лексико-тематичною групою (ЛТГ). ЛТГ – це лексичне угруповання, до якого входять слова, що пов'язані загальною темою і серед яких є як синоніми, так і слова із певними розбіжностями у значенні. Але ми спираємося на синонімічні словники і живива-

емо їх термінологію. Гіпотезою дослідження є, що ці слова належать до міжнародного лексичного фонду. Поки що назвемо їх гіпотетичними інтернаціоналізмами. Зазначимо, що більшість з цих слів не є англійськими за походженням, але для нас принципово є не етимологія слова, а його вживання в глобальній мові.

Табл. 1 демонструє, які слова із СР “*restaurant*” входять до глобальної та субглобальних мов, тобто є глобалізмами. Аналіз свідчить, що до глобалізмів належать чотири слова цього СР, а саме *restaurant*, *pizzeria*, *tavern*, *bar*. Весь СР вживається, окрім англійської, також в німецькій та французькій мовах. В решті субглобальних мов цей ряд слів налічує від 7 до 8 синонімів.

Розглянемо, як поширені слова зі значенням «ресторан» в мовах різних регіонів світу (табл. 2). Зазначимо, що ми розглядаємо мови п’яти регіонів: Європи, Азії, Близького Сходу, Африки та Австронезії, як часто мови групуються у лінгвістичних дослідженнях.

За результатами статистичної обробки вибірки в таблиці наведені як абсолютні показники кількості мов, в яких вживаються гіпотетичні інтернаціоналізми, так і коефіцієнти інтернаціоналізації (КУ). Цей показник ми вводимо для характеристики відношення кількості мов, в яких вживаються глобалізми та інтернаціоналізми, до загальної кількості відповідних проаналізованих мов.

Дані, наведені у табл. 2, підтверджують гіпотезу, що розглянуті слова вживаються в лексичному складі мов всіх регіонів, входять до міжнародного лексичного фонду і належать до глобалізмів (4) та інтернаціоналізмів (5). Найбільш інтернаціоналізованим у відсотковому відношенні цей СР є в австронезійських мовах (82,2%), найменш – в близькосхідних (55,6%). В абсолютних величинах лідером є європейські мови (296 слів).

Серед окремих синонімів найбільш вживаним є *pizzeria* (91,7–100% проаналізованих мов), далі йдуть *bistro* (75–100%), *cafe* (72,1–96,7%), *bar* (66,6–100%), *cafeteria* (40–65,1%), *canteen* (0–91,7%), *restaurant* (25–81,4%) та *tavern* (0–83,3%).

Дослідженням доведено, що ці синоніми розповсюджені в різних регіонах світу неоднаково (табл. 3). Безумовно найбільш поширеним є іменник *pizzeria*, який в усіх групах мов очолює СР, або займає другу позицію. Два іменника не є інтернаціоналізмами для певних груп мов: *canteen* не зафіксовано у близькосхідних мовах, *tavern* – в австронезійських, але це не змінює їх інтернаціонального статусу у сукупності мов

світу, через те, що вони представлені у більш ніж трьох неспоріднених мовах. Решта слів входить до СР, що розглядається, в усіх мовах. Безперечно найменш поширеними на мовній мапі світу є іменники *canteen* (відсутнє у мовах Близького Сходу, та займає останню позицію в європейських та азійських мовах) та *cafeteria* (передостанні позиції у мовах Азії, Близького Сходу та Австронезії).

Практично в усіх групах мов *bar* є більш поширеним ніж *pub* (виняток – австронезійські мови, де вони займають однакові позиції). В усіх мовах досить поширеним є слово *bistro*, воно знаходиться у верхній частині ряду, а в мовах Африки та Австронезії взагалі займає відповідно перше та друге місця.

Розглянемо тепер, в яких мовах процеси інтернаціоналізації в межах даного СР відбуваються найбільш активно. Поміж мов Європи, окрім англійської, німецької та французької (див. табл. 1), це хорватська, корсиканська, македонська, норвезька та сербська (всі 9 синонімів). Менше за все (4 синоніми із 9) містять словники фінської, іспанської, угорської, литовської та шотландської гельської мов.

В азійських мовах максимальну кількість інтернаціоналізмів містять словники бенгальської, гінді, гуджараті, каннада, кхмерської, маратхі, непальської, пенджабської, синдхі та телугу. Найменша кількість інтернаціоналізмів цього ряду (3) виявлена в китайській, тайській та бірманській мовах.

Серед мов Близького Сходу найвищий показник мають іврит та перська (по 7), найнижчий – арабська (3).

Єдина африканська мова з максимальною кількістю синонімів-інтернаціоналізмів – африкаанс. Але ця мова є африканською лише географічно, а з лінгвістичної точки зору вона належить до германських мов. З суто африканських мов найвищий показник (8) мають кін’ярванда, сесото та йоруба, найнижчий – зулуська (2).

Австронезійські мови з найбільшою кількістю синонімів-інтернаціоналізмів (8) – себуанська, індонезійська та малайська, з найменшою (3) – гавайська та самоанська.

Як свідчать дані аналізу, інтернаціоналізми СР “*restaurant*” є в усіх з 87 мов, охоплених дослідженням. В переважній більшості мов налічується більш ніж 50% синонімів (5–9). Лише в 14 мовах всіх розглянутих регіонів кількість синонімів менша – від 2 до 4.

Це безперечно демонструє домінування інтернаціоналізаційної тенденції у формуванні СР “*restaurant*”. Тим не менш, тенденція до автохто-

нізації проявляється тим чи іншим чином в кожній проаналізованій мові.

Максимальний прояв цієї тенденції – вживання національного слова на позначання відповідної реалії. Зазначимо, що значна кількість мов світу

протягом всієї історії їх розвитку або значного історичного періоду протистояла проникненню іншомовних елементів до свого лексичного складу (ісландська, валлійська, чеська, японська). Цей процес традиційно контролювався державою

Таблиця 1

Слова синонімічного ряду “restaurant” в глобальній та субглобальних мовах (за класифікацією Ch. Ronen)

Слово	Глоб.мова (англ.)	Субглобальні мови				
		німецька	французька	іспанська	російська	португальська
restaurant	restaurant	Restaurant	restaurant	restaurante	ресторан	restaurante
café	café	Café	café	cafeteria	кафе	café
cafeteria	cafeteria	Cafeteria	cafétéria	cafeteria	кафетерий	cafeteria
pizzeria	pizzeria	Pizzeria	pizzeria	pizzeria	пиццерия	pizzaria
canteen	canteen	Kantine	cantine	cantina	столовая	cantina
tavern	tavern	Taverne	taverne	taberna	таверна	taberna
bistro	bistro	Bistro	bistro	pequeño restaurante	бистро	bistro
bar	bar	Bar	bar	bar	бар	barra
pub	pub	Pub	pub	pub	паб	pub

Таблиця 2

Синонімічний ряд “restaurant” в мовах світу

Групи мов		restaurant	cafe	pizzeria	cafeteria	canteen	tavern	bistro	bar	pub	всього
		Європейські мови	К-ть мов з інтернац.	35	31	43	28	22	28	38	43
	KI (%)	81,4	72,1	100	65,1	51,1	65,1	88,2	100	65,1	76,5
Азіатські мови	К-ть мов з інтернац.	21	29	29	19	15	22	27	28	23	213
	KI (%)	70	96,7	96,7	63,3	50	73,3	90	93,3	76,7	78,9
Близького Сходу мови	К-ть мов з інтернац.	1	3	4	4	0	1	3	3	1	20
	KI (%)	25	75	100	100	0	25	75	75	25	55,6
Африканські мови	К-ть мов з інтернац.	4	11	11	6	11	10	12	8	7	80
	KI (%)	33,3	91,7	91,7	50	91,7	83,3	100	66,6	58,3	74
Австронезійські мови	К-ть мов з інтернац.	5	8	10	4	8	0	9	7	7	58
	KI (%)	50	80	100	40	80	0	90	70	70	82,2

Таблиця 3

Рейтинг поширеності слів синонімічного ряду “restaurant” у мовах світу

Європейські мови	Азіатські мови	Близько-східні мови	Африканські мови	Австронезійські мови
pizzeria	pizzeria	pizzeria	bistro	pizzeria
bar	cafe	cafeteria		bistro
bistro	bar	cafe	cafe	cafe
restaurant	bistro	bistro	pizzeria	canteen
cafe	pub	bar	canteen	
cafeteria	tavern	restaurant	tavern	bar
tavern	restaurant	pub	bar	pub
pub	cafeteria	tavern	pub	restaurant
canteen	canteen	-	cafeteria	cafeteria
			restaurant	-

(Франція, Фінляндія, Норвегія, Корея, Ізраїль) і отримав назву мовного пуризму [4].

Хоча під час глобалізації навіть ці мови зазнають сильної притоки іншомовної лексики, чимало мов вживають національні слова замість іноземних відповідників. Найбільш показово це можна продемонструвати на прикладах мов з латинською або кириличною графікою: *restaurant* – угор. *étterem*, фінс. *ravintola*, вал. *bwyty*, монг. *зоогуїн газар*, зулу *yokuddela*, маорі *wharekai*; *canteen* – баск. *jantokia*, каталон. *menjador escolar*, сомал. *Makhaayadda*, самоан. *falea`oga*; *tavern* – лит. *smukle*, шотланська гельська *taighseinnse*, ест. *kõrts*, кін'ярван. *ikaris o*, інд. *warung*, явайс. *penginepan*.

Дещо компромісним варіантом між інтернаціоналізацією та автохтонізацією можна вважати паралельне вживання у мові паралельно інтернаціонального слова та власного відповідника: алб. – *restorant* та *gjellë tore*; яп. – レストラン [*resutoran*] та *shokudō*; шв. – *kafé* та *konditori*; чес. – *taverna* та *hospoda*; нім. – *Bar* та *Kneipe*.

Можна припустити, що співіснування двох та більше синонімів такого типу в національній мові призведе до витіснення одного з них. Сучасний досвід демонструє, що перемогу частіше одержують іншомовні слова (яскравий приклад – Японія, де конкуренція синонімів завжди закінчується на їх користь) [11].

Інтернаціоналізми не механічно пересаджуються у ґрунт кожної національної мови. Вони мають бути оформлені відповідно до фонетичних, графічних та морфологічних норм кожної окремої мови-реципієнта. Отже напрямки тенденції до автохтонізації, окрім розглянутого вище утворення нового або збереження вже існуючого слова, це графічна, орфографічна, фонетична, морфологічна та словотворча адаптація.

Прояви всіх зазначених напрямків присутні в синонімічному ряді, що аналізується. Зазначимо, що формальне засвоєння іншомовного слова пов'язано із типологічною близькістю мов. Чим менш схожі мови, тим більші зміни зазнає слово, щоб бути включеним до системи мови-реципієнту.

Фонетична адаптація являє собою пристосування до звукових законів мови, яка отримує слово. Це завжди компроміс між двома фонетичними системами. Фонетична адаптація тісно пов'язана з орфографічною (яка практично є орфографічною асиміляцією) та графічною адаптацією, яка необхідна, перш за все, для мов з іншими графічними системами.

До мов з латинським алфавітом інтернаціоналізми потрапляють шляхом 1) трансплантації

(перенесення без орфографічних змін): *café* → гал., порт., люкс., кебуано *café*; *cafeteria* → дан., кат., чічева *cafeteria*; *tavern* → мальт., кирг., йоруба *tavern*; *bar* → ірл., хмонг, курд., яв. *bar*;

2) адаптації до орфографічних правил мови-реципієнта: *café* → шв. *kafe*; *pizzeria* → ісп. *pizzería*, слов. *pizzerija*, лит. *picerija*; *canteen* → мал. *kantin*, ірл. *ceaintín*, іґбо *kantiin*, шона *kandini*; *bistro* → угорс. *bisztró*. В мовах, що вживають інші алфавіти та графічні системи, здійснюється транслітерація (механічна передача слів однієї графічної системи засобами іншої) або трансфонемізація (збереження вимови мови-донора засобами цих мов): *pub* → мак., серб., укр. – *пab*, *cafe* → бенгал. *ক্যাফে* [*kafē*], гуджараті *કેફે* [*kēfē*], гінді *कैफे* [*kaifē*]; *pizzeria* → каннада *ಪಿಜ್ಜರಿಯಾ* [*pižjēriyā*], кхмерська *ពិហារីយ័* [*pihēty*]; *canteen* → непальс. *क्यान्टिन* [*kyāntin*], пушту *کانتین* [*kantin*], телугу *కెంటిన్* [*kēṭin*]; *bar* → корейс. *바* [*ba*], лаос. *ບາ* [*ba*], фарсі *بار* [*bar*] [10].

Зазначимо, що особливий вид графічної адаптації здійснюється в івриті – всі запозичення та інтернаціоналізми передаються за допомогою квадратного шрифту, який не використовується для споконвічної лексики. *Cafe* → קאפי [*kafei*], *cafeteria* → קאפטרריה [*kafeteria*], *pizzeria* → פיצרייה [*pitzrya*], *bar* → בר [*bar*], *pub* → פאב [*pub*].

Фонетична схожість та близькість значення інтернаціоналізмів далеко не завжди означає тотожність їх морфологічних характеристик. Для багатьох європейських мов це стосується, перш за все, категорії роду. На родову приналежність інтернаціоналізмів в мовах-реципієнтах впливають різні чинники: 1) род слова-прототипа, 2) особливості морфологічної категорії роду в мові-реципієнті, 3) лексико-семантичні особливості, 4) донорство різних мов, через які слова-інтернаціоналізми прийшли до конкретної мови.

Зазначимо, що є випадки, коли род може співпадати, але в деяких мовах додається родове закінчення. В результаті спостерігаємо такі ланцюжки інтернаціоналізмів: *restaurant* фр., ч.р.; *restaurante* галіс., ч.р.; *restorāns* латв., ч.р.; *restaurant* нідер., с.р.; *restauracja* польс., ж.р.; *bar* фр., ч.р.; *baros* лит., ч.р.; *Bar* нім., ж.р.; *bar* нідер., с.р.; *café* фр., ч.р.; *Cafe* нім., с.р.; *кафе* укр., с.р.

В деяких африканських мовах до іменників додаються префікси, які позначають приналежність до певних класів іменників. Спостерігаємо такі форми серед інтернаціоналізмів СР “*restaurant*”: коса– *inkantini*, зулуська – *enkantini*; *ibha* (обидві мови), які передають відповідно інтернаціоналізми *canteen* та *bar*. Фонетично ці слова значно відрізняються від відповідних

в європейських мовах, що пояснюється суттєвими відмінностями у характері звуків.

Словотворча адаптація інтернаціоналізмів репрезентована заміною афіксів мови-донору афіксами мови-реципієнту. Такі випадки не є численними: *restaurant* – чес. *restaurace*, польс. *restauracja*, словц. *reštaurácia*, словен. *restavracija*. (всі мови належать до слов'янських) *pizzeria* – тур. *pizzaci*.

Як свідчать результати дослідження, тенденція до автохтонізації СР “*restaurant*” значно поступається тенденції до інтернаціоналізації, хоча в ряді мов всіх регіонів вона значно поширена. В Європі – це фінська, ісландська, угорська, литовська, шотландська гельська; Азії – китайська, тайська, бірманська; на Близькому Сході – арабська; в Африці – зулуська; в Австронезії – гавайська та самоанська. Ця тенденція найбільш яскраво проявляється в наявності національних слів, які вживаються у значеннях, що передають синоніми-інтернаціоналізми, а також у паралельному використанні інтернаціональної та автохтонної лексичної одиниці. Певною мірою націоналізаційна тенденція стосується практично всіх інтернаціоналізмів. Це проявляється у різних видах адаптації інтернаціоналізмів, перш за все, графіко-фонетичній та морфологічній, завдяки якій інтернаціоналізм включається до морфологічної системи мови-реципієнта.

Проведене дослідження дозволяє дійти **висновку** про те, що інтернаціоналізація та автохтонізація є важливими індикаторами реакції національної мови на входження в неї іншомовних ресурсів. Всі слова розглянутого синонімічного ряду входять до міжнародного лексичного фонду. Глобалізми складають значну частину СР “*restaurant*” (4), а решта є інтернаціоналізмами, переважна кількість яких є універсальними інтернаціоналізмами, тобто вживаються в усіх групах світових мов (*pizzeria, bar, bistro*).

Найбільш інтернаціоналізованим є цей ряд слів у європейських і австронезійських мовах, найменш – в близькосхідних та азіатських мовах. Градація інтернаціоналізмів за вживаністю в 87 мовах, обраних для даного дослідження, виглядає наступним чином: 5–9 синонімів (більше 50%) в переважній більшості мов і 2–4 синоніми (менше 50%) в 14 мовах всіх розглянутих регіонів. Репрезентативність інтернаціоналізмів означеного СР є максимальною в хорватській, корсиканській, македонській, норвезькій, сербській мовах (європейські мови), в івриті і перській мовах (близькосхідні мови), в африкаанс (африканські мови), а також в бенгальській мові і мові гінді (азіатські мови). Найменш інтернаціоналізованими мовами в аспекті нашого дослідження виявилися китайська, тайська, бірманська, арабська, зулуська, гавайська та самоанська мови.

Паралельно з інтернаціоналізацією активно проявляє себе процес автохтонізації, що реалізується через вживання національних слів у значеннях, які передають синоніми-інтернаціоналізми, а також у паралельному вживанні інтернаціоналізму та національного слова. Автохтонізація відбувається завдяки графічній, фонетичній, морфологічній та словотворчій адаптації. Фонетико-орфографічна та графічна адаптація здійснюється шляхом трансформізації або транслітерації. Зазначимо при цьому, що безперечну перевагу у домінуванні у лексиці демонструє саме інтернаціоналізація.

Перспективою подальших пошуків є дослідження специфіки процесів інтернаціоналізації та автохтонізації лексики на матеріалі інших СР, які в різний спосіб реагують на глобальні зміни соціально-економічного, політичного та культурного характеру, що пов'язано з пришвидшенням мобільності сучасного світу. Результатом є модифікація лексичних фондів конкретних мов та розвиток міжнародного фонду лексики, що допомагає долати мовні та культурні бар'єри.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Акуленко В.В. Вопросы интернационализации словарного состава языка. Харьков : Харьковский Университет имени В.Н. Каразина, 1972. 215 с.
2. Єсенова Є.І. Запозичена та інтернаціональна лексика: теоретичні аспекти проблеми. *Сучасні дослідження з іноземної філології*. 2014. Вип. 12. С. 77–80.
3. Карпіловська Є. Вплив інновацій на стабільність мовної системи: регулятори системної рівноваги. *Слов'янські обрії*. 2008. Вип. 2. С. 264–285.
4. Поліщук Л. Б. Явище пуризму в культурних мовах світу. *Слов'янська філологія: історія, сьогодення, перспективи* : зб. матеріалів доп. учасн. III Всеукр. наук.-практ. конф. Умань : Візаві, 2018. С. 42–46.
5. Семигінівська Т. Вплив глобалізації на мову як аспект культури суспільства. *Вісник СумДУ. Серія Філологія*. 2007. т. 2. № 1. С. 45–49.
6. Фенюк Л.Д. Інтернаціоналізми та інтерлексеми: різні підходи до визначення. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. 2016. т. 1. № 25. С. 152–154.

7. The Cambridge Thesaurus of American English. Choice Reviews Online. 1994. Vol. 31, no. 11. P. 31–5785–31–5785. DOI: 10.5860/choice.31-5785 (date of access: 31.01.2023).
8. New Collins Dictionary and Thesaurus. The New Collins Dictionary and Thesaurus. Glasgow : Collins, 1988. P. 700.
9. Gvelesiani I. Globalization and the World Languages. *Education Sciences & Psychology*. 2012. Vol. 20, № 1. P. 69–73.
10. How to Pronounce: Online Multilingual Pronunciation Dictionary. How To Pronounce: Online Multilingual Pronunciation Dictionary. URL: <https://www.howtopronounce.com/> (date of access: 31.01.2023).
11. Langer N., Nesse A. Linguistic Purism. The Handbook of Historical Sociolinguistics. Chichester, UK, 2012. P. 607–625. DOI: 10.1002/9781118257227.ch33 (date of access: 02.02.2023).
12. Merriam-Webster. Merriam-Webster Thesaurus. Turtleback Books Distributed by Demco Media, 2006. P.772. Power The Thesaurus. URL: <https://www.powerthesaures.org>
13. Pulcini V. Internationalisms, Anglo-Latinisms and other Kinship Ties between Italian and English. *Studia Linguistica Universitatis Iagellonicae Cracoviensis*. 2019. Vol. 136, № 2. P. 121–141.
14. Ronen S. Links That Speak: The Global Language Network and its Association with Global Fame / S. Ronen et al. Proceedings of the National Academy of Sciences. 2014. Vol. 111, no. 52. P. E5616–E5622.
15. Thesaurus.com – The World’s Favorite Online Thesaurus. Thesaurus.com. URL: <https://www.thesaurus.com> (date of access: 31.01.2023).

УДК 811.161:81’23

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.26.2.27>

КОНЦЕПТИ НА ПОЗНАЧЕННЯ ПОЗИТИВНИХ ЕМОЦІЙНИХ СТАНІВ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА РОСІЙСЬКІЙ МОВНІЙ СВІДОМОСТІ: ПСИХОСЕМАНТИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ КОНЦЕПТУАЛЬНОГО ПОЛЯ

CONCEPTS FOR MARKING POSITIVE EMOTIONAL STATES IN UKRAINIAN AND RUSSIAN LINGUISTIC CONSCIOUSNESS: PSYCHOSEMANTIC MODELING OF THE CONCEPTUAL FIELD

Кунос О.І.,

orcid.org/0000-0002-9123-2813

кандидат філософських наук,

докторант кафедри слов’янських мов

Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

Проблема дослідження емоцій з лінгвістичної точки зору привертає увагу вчених у різних контекстах. Разом із тим, існують недостатньо вивчені лінгвістичні аспекти емоційної сфери людини. Зокрема, мова йде про дослідження концептуального поля концептів на позначення позитивних емоційних станів у національній мовній свідомості. Ми вважаємо, що ефективним засобом аналізу таких концептів є дослідження результатів асоціативних експериментів із залученням розробленого автором методу психосемантичного моделювання концептуального поля. Було проаналізовано три слова, що характеризують позитивні емоційні стани – *радість, любов, щастя*. Проведене дослідження виявило, що концептуальне поле концептів на позначення позитивних почуттів та емоцій в українській та російській мовній свідомості має як спільні, так і відмінні риси. Спільні риси полягають в тому, що концепти *Радість, Любов, Щастя* трактуються як бажаний стан, а більшість асоціацій відзначаються позитивним або нейтральним забарвленням. Для української мовної свідомості характерними є наступні риси: 1) асоціювання радості переважно з позитивними моментами життя, якісно-кількісне сприйняття цього стану; 2) асоціювання любові зі словами відносно невеликого діапазону емоційного вираження, наявність конкретної спрямованості; 3) відсутність тілесності у сприйнятті щастя, акцент на просторово-часовому вимірі почуття. Для російської мовної свідомості типовими є такі риси: 1) розуміння радості як швидкоплинного та ефемерного емоційного стану, його сприйняття з точки зору суб’єктно-об’єктних відносин; 2) асоціація любові за словами з виразним позитивним та негативним емоційним навантаженням, сприйняття почуття в часовому контексті; 3) наявність тілесності у розумінні щастя, наявність його суб’єктного диференціювання.

Ключові слова: позитивні емоції, концепт, концептуальне поле, мовна свідомість, психосемантичне моделювання.